

Ladakalnis

N R . 2 (9 6)

2012 M. BALANDIS-BIRŽELIS

ŠIAME NUMERYJE:

- Pasikeitė statybas ANP teritorijoje reglamentuojantys teisės aktai
- Kulinarinis paveldas

TURINYS

Naujame Reglamente - daugiau aiškumo 2
V. Valinskienė

VOLUNGĖ 4
R. Katinaitės-
Lumpickienės ir
G. Kurilos eilėraščiai

Sava duona - gardžiausia 6
S. Mudinienė

Ireną primins amžinai žydinčios obelys 8
Irenos Šimonienės atminimui

*Linas Stanaitis
Aukštaitijos NP ir Labanoro RP
direkcijos
Informacijos ir kultūros paveldo
skyriaus vedėjas*

Kaip skrieja laikas - atrodo ką tik džiaugėmės pirmomis žibutėmis, o štai jau ir pirmosios žemuo-gės prisirpo. Sukamės savo darbų ir buities rate nė nepastebėdami, kaip keičiasi metų laikai. Net ir atostogaudami ar tiesiog šiaip ilsėdamiesi nebemokame sulėtinti tempo ir skubame skubame skubame...

Todėl iniciatyva saugomas teritorijas padaryti salelėmis, kur žmogus galėtų pailsėti nuo gyvenimo tempo, yra itin sveikintina. Taip gimė projektas „Keliaujantiems lėtai“. Jo tikslas - sudaryti sąlygas parko lankytojams pabūti gamtoje, visomis jauslėmis pajusti čia saugomas vertybes keliaujant pėsčiomis, dviračiu ar baidare, užuot autobusu ar automobiliu per pusdienį aplėkus įdomiausias vietas, dažniausiai sustojant tik nusifotografuoti įrodymui, kad „aš čia buvau“. Dabar susiruošę turiningai praleisti laiką Lietuvos saugomose teritorijose išsamią informaciją

apie lankytinus objektus ir pažintinius maršrutus galės rasti interneto svetainėje maps.lt, skiltyje „Keliaujantiems lėtai“.

Ilgiau pabūti lankytinose vietose skatina ir kiti įgyvendinti darbai. Šių metų pavasarį baigtoje tvarkyti Ladakalnio ir Ginučių piliakalnio kompleksų teritorijoje driekiasi keletas kilometrų takų, įrengtos apžvalgos aikštelės, kelios atokvėpio vietos su pavėsinėmis, daugybė suoliukų ir kitokios infrastruktūros. Dabar tai yra puiki vieta pabūti bent keletą valandų, pasižvalgyti nuo kalvų viršūnių, susipažinti su piliakalnio istorine praeimi ar tiesiog pasivaikščioti paežere klausantis vandens teliūškavimo ir paukščių balsų.

Lyjant lietui lankytojai gali užsukti į Aukštaitijos nacionalinio parko lankytojų centrą. Čia įrengta nauja, nedidelė bet jauki ekspozicija, atspindinti parko grožį, gamtos ir kultūros vertybes.

Pernai nacionaliniai parkai šventė dvidešimtąjį gimtadienį. Šiemet jį švenčia jaunesnieji broliai - regioniniai parkai. Jaunėliais juo galime vadinti ir kitomis prasmėmis. Jie dažniausiai užima gerokai mažesnę teritoriją negu nacionaliniai parkai, direk-cijose dirba iki kelių kartų mažiau darbuotojų ir t.t. Tačiau savo paveldu ir vertybėmis jie beveik nusi-leidžia vyresniesiems broliams. Todėl juos reikėtų dar labiau populiarinti ir reklamuoti tarp kraštiečių. Ypač mėgstantiems keliauti lėtai. ☞

Algirdo Panavo nuotrauka

Ant atnaujinto Ladakalnio susirinko gausus svečių būrys

PROBLEmos IR AKTUALIJOS

Naujame Reglamente - daugiau aiškumo

Vanda Valinskienė
Aukštaitijos NP ir
Labanoro RP
direkcijos
Vyr. specialistė
kraštotvarkai

Aukštaitijos nacionalinio parko teritorija yra vienas iš gražiausių Lietuvos kampelių, žavinčių mus ne tik gamta, bet ir savita tradicine architektūra. Iki šių laikų išlikusios senosios aukštaitiškos sodybos, vaizdžiai įsiliejusios į miškais apaugusį kalvotą ir ežeringą kraštovaizdį, verčia mus susimąstyti apie mūsų senolių grožio ir naudos vienovės, paprastumo vertės pajautimą. Priešingai dabar vyraujančiam požiūriui, kaimo žmogus niekada nesistengė dominuoti, priešinti save aplinkai. Tradicinė statyba atspindi mūsų krašto kultūrinę identitetą, todėl mums visiems turėtų būti svarbu, kad išliktų gyva savita kaimų architektūra, kad buvę mūsų kaimų vaizdai neišnyktų istorijos užmaršty. Atsakomybė išlaikyti šio krašto savastį tenka ne tik šio krašto gyventojams, kurių tėvai ir seneliai nuo amžių čia gyveno, bet ir tiems, kurie neseniai čia įsikūrė ar planuoja įsikurti.

Kiekvienas Lietuvos etnografinis regionas turi savitą istorijos eigoje susiformavusią teritorinę erdvinę struktūrą su charakteringu sodybų išplanavimu ir apželdinimu, savitais pastatų statybos principais. Kurgi kitur, jei ne nacionaliniuose ar regioniniuose parkuose, turėtų būti stengiamasi tai išsaugoti?

Žmogus įsigydamas nuosavybę nacionaliniame parke privalo žinoti, kad žemė, miškas ir vandens telkiniai saugomose teritorijose grąžinami piliečiams ribotam tiksliniam naudojimui. Minėta nuostata yra įtvirtinta Nuosavybės teisų į išlikusį nekilnojamąjį turtą įstatyme, todėl neteisūs tie, kurie teigia: „mano žemė, ką noriu – tą darau“.

Teritorijų planavimą reglamentuojančių teisės aktų, nustatančių statinių projektavimo ir statybos reikalavimus, tvarkymo ir naudojimo ypatumus saugomose teritorijose, nuostatos padeda siekti žmogaus ūkinės veiklos darnos su aplinka. Deja, mūsų teisės aktai dar nėra tobuli. Jie yra nuolat tikslinami: kai kurios nuostatos griežtėja, kai kas yra supaprastinama.

Vienas iš tokių teisės aktų yra Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2002 m. rugpjūčio 10 d. įsakymu Nr. 438 patvirtintas Aukštaitijos nacionalinio parko apsaugos reglamentas (toliau - Reglamentas). Pagal šio teisės akto reikalavimus statiniai nacionaliniame parke turi būti projektuojami, statomi, rekonstruojami ar kapitališkai remontuojami įvertinus kraštovaizdžio ypatumus ir tradicinės Rytų Aukštaitijos etnografinio regiono planavimo ir architektūros savitumus, siekiant išsaugoti bendrą kraštovaizdžio struktūrą ir jo estetinę vertę, erdvinį raiškumą ir raiškus reljefo bei hidrografinio tinklo elementus; išlaikyti gamtinių, kultūrinių kompleksų ir objektų vertę; išsaugoti išlikusią (susiformavusią iki 1939 m.) būdingą gyvenamųjų vietovių planinę struktūrą; išlaikyti tradicinį Etnografinio regiono architek-

tūros pobūdį: formas, dydžius, statybos žaliavas ir produktus, spalvas.

Daugiau aiškumo statytojams ir projektuotojams, kaip pasiekti minėtus tikslus, įnešė nuo 2011 m. liepos 15 d. įsigalioję nauji Reglamento pakeitimai. Iki šiol Aukštaitijos nacionalinio parko teritorijoje nebuvo reglamentuojamas žemės sklypo užstatymo plotas. Dabar priklausomai nuo žemės sklypo ploto keičiasi ir galimas sodybos pastatais užstatomas plotas. *Kai žemės sklypo plotas yra iki 0,5 ha, sodybos pastatais užimamas žemės plotas gali siekti iki 40 % sklypo ploto, bet negali viršyti 500 m². Ši nuostata netaikoma esamoms sodyboms, kurių pastatais užstatytas plotas yra didesnis. Nuo 0,5 ha iki 3 ha ploto sklypuose pastatais užstatomas sklypo plotas gali būti iki 700 m².*

Ūkininko sodybos pastatais užimamas plotas iki 3 ha ploto žemės ūkio paskirties žemės sklypuose negali viršyti 700 m², nuo 3 ha iki 10 ha žemės sklypuose - negali viršyti 900 m²; nuo 10 ha ir didesniuose - negali viršyti 1200 m². Ūkininko sodyboje fermos ar kito ūkinio pastato užstatomas plotas negali viršyti 900 m².

Reglamente aiškiai nurodyta, kokie pastatai atitinka tradicinio gyvenamojo namo ir tradicinio pagalbinio ūkio pastatų sąvokas.

„Tradicionis gyvenamasis namas – stačiakampio plano, pločio ir ilgio santykis – 1:2-3. Didžiausias gyvenamojo namo aukštis – 8 m (aukštis skaičiuojamas nuo visų pastato projektinių kampų žemės paviršių altitudžių aritmetinio vidurkio iki stogo kraigo aukščiausio taško). Stogai: dvišlaičiai, keturšlaičiai čiukuriniai, laužyti čiukuriniai, 40°–15° nuolydžio. Langai skaidomi (arba imituojamas skaidymas) į

Nuo 2010 m. spalio mėnesio įsigalioję Statybos įstatymo ir kai kurių Statybos techninių reglamentų pakeitimai suteikė galimybę greičiau tvarkyti su statybomis susijusius dokumentus, supaprastino kai kurias procedūras.

keturias, šešias ar daugiau dalių, jų aukščio ir pločio santykis – 1:0,7-0,8°“. „Gyvenamuoju namu užstatomas žemės plotas negali viršyti 150 m²“. „Tradicioniai pagalbinio ūkio pastatai – vienaukščiai, dvišlaičiai, pusvalminiai arba keturšlaičiai stogais. Pastatų aukštis – iki 8 m (klojimai, daržinės – iki 9 m) (aukštis skaičiuojamas nuo visų pastato projektinių kampų žemės paviršių altitudžių aritmetinio vidurkio iki stogo kraigo aukščiausio taško).“

Vienas iš svarbesnių naujų reikalavimų, leidžiančių užtikrinti, kad sodyba nebūtų išsibarsčiusių po visą žemės sklypą pastatų kratiny, yra reikalavimas, *neleidžiantis sodybos priklausinių, išskyrus pirtį, statyti toliau kaip 100 m atstumu nuo gyvenamojo namo.*

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad naujai papildytame Reglamente vietoj rekomendacinio pobūdžio reikalavimų dėl tradicinių pastatų stogų dangų ir pastatų medžiagiškumo atsirado konkretūs reikalavimai: 1. *„pastatų stogai būtų dengiami tradicinėmis dangomis: lentelėmis (malksnomis), skiedromis, nendrėmis, šiaudais, molio čerpėmis, kita vizualiai panašia danga arba smulkiai skaidyta bitumine danga (bituminėmis čerpėmis), beasbesčiu šiferiu, neblizgia skarda. Lauko rūšiai gali būti apželdinama žole.“*; 2. *„tradicinės sodybos pastatų statybos ir apdailos*

medžiagos: mediena, akmuo, molis, mūras, tinkas. Leidžiama naudoti vizualiai panašias medžiagas, išskyrus Salų ir Varniškų kultūriniuose draustiniuose.“

Aiškiai nurodyta galima pastatų stogų spalva (tamsiai ruda, pilka, žalia) bei pastatų sienų spalvos (šviesių atspalvių rusva, gelsva, smėlinė).

Iki Reglamento pakeitimo sodybas buvo leidžiama aptverti ne aukštesnėmis kaip 1,5 m aukščio perregiomomis ažūrinėmis tvoromis be cokolių. Po pakeitimo tvorų tvėrimui išliko tie patys reikalavimai, tačiau atsirado nauja nuostata, neleidžianti sodybų tverti tvoromis iš horizontalių lentų. Tokios tvoros yra visiškai nebūdingos mūsų kraštui.

Reglamente taip pat atsirado nauji reikalavimai lieptų statymui: „vandens telkiniuose prie esamų sodybų leidžiama įrengti vieną medinį lieptą iki 15 m ilgio nuo vandens telkinio kranto, ne didesnį kaip 30 m² ploto. Jei viršvandeninės augalijos juosta yra platesnė nei 15 m, leidžiama statyti ilgesnius lieptus, bet išsikišančius ne daugiau kaip 2 m už viršvandeninės augalijos juostos, iki 2 m pločio. Urbanizuojamose (užstatomose) rekreacinėse ir gyvenamosiose zonose liepto matmenys gali būti ir didesni, jie nustatomi statinio projekto sprendiniuose.“

Šis pakeitimas turėtų nudžiuginti tuos, kurių sodybos yra prie vandens telkinių su gausia ir plačia viršvandeninės augalijos juosta. Dėl liepto ploto (30 m²) ir ilgio (15 m) apribojimų ankstesnio Reglamento reikalavimuose, šie asmenys neturėjo galimybės pasistatyti lieptą, pasiekiantį vandenį be viršvandeninės augalijos. Toks augalijos apsuptas lieptas negalėjo pilnai funkcionuoti pagal savo paskirtį. Nuostata, leidžianti prie sodybos statyti tik vieną lieptą, gal kai ką ir papiktins, tačiau keleto lieptų ir lieptelių „lipdymas“ kiekvienam sklype (mūsų krašte žemė prie ežerų dažniausiai išdalinta smulkiais rėžiais) greitai paverstų mūsų ežerų pakrantes „šukomis“.

Pagaliau turėtų baigtis nesusipratimai su įvairių vagonėlių ir mobiliųjų namelių, kurie tikrai nepuošia mūsų kaimų ir ežerų pakrančių, mėgėjais. Dabar Reglamente aiškiai apibrėžta, kokie kilnojami objektai (su ratais jie būtų ar be jų) parko teritorijoje yra draudžiami naudoti apgyvendinimui, maitinimui ir panašioms tikslams: „Draudžiama statyti, laikyti ir naudoti apgyvendinimui, nakvynei, maitinimui ir kitiems panašioms tikslams vagonėlius ir kitus kilnojamuosius objektus ar įrenginius (mobiliuosius namelius, konteinerius, nebenaudojamas transporto priemones, metalinius garažus), išskyrus atvejus, kai jie naudojami Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos nustatyta tvarka mokslo institucijų moksliniams stebėjimams ir tyrimams vykdyti, teisės aktų nustatyta tvarka įregistruotiems bitynams, masiniams renginiams, turint nustatyta tvarka savivaldybių vykdomųjų institucijų išduotus leidimus, taip pat atvejus, kai vagonėliai naudojami statybos laikotarpiu prie statomų, rekonstruojamų ar kapitališkai remontuojamų statinių, turint teisės aktų nustatyta tvarka išduotus statybą leidžiančius dokumentus.“

Be Aukštaitijos nacionalinio parko apsaugos reglamento, veiklą, taip pat ir statybos procesus, Nacionaliniame parke reglamentuoja Lietuvos Respublikos saugomų teritorijų, Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos, Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros paveldo apsaugos, Lietuvos Respublikos miškų, Lietuvos Respublikos vandens, Lietuvos Respublikos teritorijų planavimo, Lietuvos Respublikos statybos, Lietuvos Respublikos turizmo įstatymai, Gamtinių ir kompleksinių draustinių nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 2 d. nutarimu Nr. 318, Kultūrinių draustinių nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. spalio 30 d. nutarimu Nr. 1086, Specialiosios žemės ir miško naudojimo sąlygos, patvirtintos Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1992 m. gegužės 12 d. nutarimu Nr. 343, Aukštaitijos nacionalinio parko nuo-

Rytų Aukštaitijoje sodybos dažniausiai buvo tveriamos statinių tvoromis

statai, patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. balandžio 29 d. nutarimu Nr. 490, statybos techniniai reglamentai, kiti teisės aktai ir apsaugos sutartys, kurios gali būti sudaromos dėl veiklos apribojimų Nacionaliniame parke, konkrečių žemės, miško ir vandens telkinio naudojimo sąlygų nustatymo, Aukštaitijos nacionalinio parko planavimo schema, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. balandžio 28 d. nutarimu Nr. 416, Nacionalinio parko ir jo dalių specialieji ar detalieji planai, gamtotvarkos ir paveldotvarkos planai, bendrieji planai.

Kaip jau buvo minėta, teisės aktai Lietuvoje nuolat keičiasi. Nuo 2010 m. spalio mėnesio įsigalioję Statybos įstatymo ir kai kurių Statybos techninių reglamentų pakeitimai suteikė galimybę greičiau tvarkyti su statybomis susijusius dokumentus, supaprastino kai kurias procedūras. Pagal šiuo metu galiojančius teisės aktus kai kurių nesudėtingų naujų statinių statybai joks statinio projektas yra nebereikalingas net ir Nacionalinio parko teritorijoje, kai kuriems užtenka rašytinio pritarimo, kitiems naujiems statiniams reikalingas projektas ir leidimas. Atitinkamai keitėsi reikalavimai statinių rekonstravimui, statinio kapitaliniam ir paprastajam remontui bei statinio griovimui.

Tačiau net ir tuo atveju, kai statybos projektas ar aprašas yra nereikalingas, būtina laikytis visų kitų teisės aktuose ir teritorijų planavimo dokumentuose numatytų reikalavimų.

Priklausomai nuo to, kokie žemės ir miško naudojimo apribojimai yra nustatyti žemės sklypui, į kokią Nacionalinio parko funkcinę zoną patenka bei kokia šio žemės sklypo pagrindinė žemės naudojimo paskirtis ir kt., pastatų statybų galimybės yra skirtingos. Statyti pageidaujantiems asmenims patiems išnagrinėti visas teisės aktų nuostatas, kurios turėtų būti taikomos jų konkrečiu atveju, yra labai sudėtinga ir ne kiekvienam įkandama. Dėl šių priežasčių kviečiame visus, kas pageidauja statyti, rekonstruoti ar remontuoti statinius Aukštaitijos nacionalinio parko teritorijoje esančiuose žemės sklypuose, kreiptis į Aukštaitijos nacionalinio parko ir Labanoro regioninio parko direkcijos Kraštotvarkos skyrių. Su savimi prašome turėti žemės sklypo planinę medžiagą, žemės sklypo registro pažymėjimą, o jei žemės sklype yra pastatų, jų registro pažymėjimą. Maloniai laukiame Jūsų ir mielai Jus pakonsultuosime. Mūsų telefonas : (8 386) 47 483, elektroninio pašto adresas: krastotvarka@anp.lt.

Įsigilinus ir išnagrinėjus kiekvieną konkrečią situaciją dažniausiai paaiškėja, kad iš pirmo žvilgsnio atrodo griežti reikalavimai yra ne tokie jau ir baisūs. Kaip sakoma: „ne toks velnias juodas, kaip jį moliavoja.“

VOLUNGĖ

Regina Katinaite - Lumpickienė

nežinau nieka gražesnia
až ažerus Aukštaitijos
kažnan – pa dungų inbridusį

sanelis ažeran
inlaidie bučių
sake: bus žuves

a jan žvaigždes
sulinda

PAVASARIS

miškį katras yra
sanenis ažu mana
sanelia gyvenimų
pražyda gegutes
abrūsėliai

diena sprungi valig duonelas ašakines
tai ažsimerki ir krumtai krumtai
ir misliji kad bus da ir kiteip
a jau žegnoja undeniu ugniu žalynais

džiūstuntis krūmas akacijas
vėja ilgai neažmigda
dvi gegutėlas spračijas
vestis mani
ar palikt da

teip aukštai
a raiks skrist
vaikeli mana vaikeli

ažutrinke vėjas
duris
atadave gervem klemkelį

išdalyk mani tėviške
rytui ir vakarui
paukščių lizdam
žemei ir akmeniui
sausia dykynei
rugsėja lietui
asiūklių šlamėjimui
kleva lieptui
rugiam ir vėjui
blykštunčiam dūmui
vilties umžinybei
denų laikinumui –
kad būč
tava rytas ir vakaras
tava kaitra ir pavėsis
tava alyvų krūmas
apglėbjs vaikystes griuvėsius

Padabok, kaip gražiai
pasišiauše dungus –
buktai žvirblis,
balālaj sušlapjs:
visas plūksnas sulipj,
taksai nerungus –
tiktai didelas
paukščia akys...

na Aukštaitijos kálvų
tol matas
ti žydi sanas sodas
ti tevų namai
ti takas
kaip abrūsas drobes
išvyniotas –
parait

Čia kvepia laukas, medis, kelias
ir rugia stiebas neišbaljs,
letus ir saula, dūmas, duona
ir vėjui degunti aguona,
ir ažera akis gili,
ir vasaras naktis tyli,
ir parašiuotas pienes baltas
virš tėva pradalgų iškeltas...
Čia tėviškes lungai šiulti
Viskam, kas gera, atverti...

žegnok žalynais tėviške
nuveinunčius
sugrįžtunčius
ir nešamus kalnalin
paskutinįrož in runkų
visi keliai pasbaigia
ištįrsta čėsas
tiktai žalynai tava
tik žalynai
par umžius umžinuosius

paraič namā
ale durys sudege
a pelanus
išnešioja strazdai
pa Aukštaitijų

Cieksas Žalbungis (Gaudentas Kurila)

NIER KAM

nier kam nubaidzyc
špakus nuo sanų vyšnių
te alasuja

nier kam pakelcie
abuolalį nuo žemės
te cykiai guli

nier kam ataicie
i gonkan pabarbencie
cia buva cia nier

SAVOTIŠKAI SENOVIŠKAI NAUJAI

toks naujas naujas vanduo
toj pačioj gyvenimo upėj

toks senas senas akmuo
nuo širdies į tą vagą ant dugno

auksinė žuvelė nedrįs
išpildyti norų trijų

mano laimę perėjo žaltys
išliaužęs į sielą namų

PRISMINIMAI

pakelių lubinai
nusilaidy dungum
širdžį myluoja

krapija rasas
a ašarų nier
ilgu ilgu be tavys

cik udenia čysta
cik špaka giesmės
širdzis pasiilgus

tas kelias nama
i čystas unduo
iš sanų prisiminimų

UŽ BURTŲ

užmiršau ką norėjau visiems pasakyti
skendo dangūs į debesis vėjų sterblėj

gal atsiminsiu raidę minkydamas
kablelius palikęs žvejams

tylinčios žuvys riaumoti pradėjo
užgulęs ausis atsisėdau kalbėt

žvaigždė neužkibo burtuos žibėjo
man sakė bobutė geriau patylėt

Poetė ir vertėja Regina Katinaitė-Lumpickienė yra žinoma ne tik Utenos krašte. Gimė 1955 metais Utenoje, augo Juknėnų kaime. Baigusi Utenos 2-ąją vidurinę mokyklą studijavo Vilniaus pedagoginiame institute lietuvių kalbą ir literatūrą. Dirbo Utenos centrinėje bibliotekoje, Utenos rajono Kultūros skyriuje, Kultūros namuose. Šiuo metu dirba Utenos kultūros centro direktoriaus pavaduotoja.

Nuo 2003 metų yra Lietuvos rašytojų sąjungos narė. Išleido devynias eilėraščių, vertimų ir inscenizacijų knygas. Už naujausią 2009 metais išleistą eilėraščių knygą aukštaičių uteniškių tarme „Paraič nama“ apdovanota Antano Miškinio literatūriniu premija.

Tarmiškai eiliuoti pradėjo pagerbdama savo gimtuosius Juknėnus ir jų žmones. Kaip sako pati Regina, tai nebuvo sunku, nes tarmė iš jos gyvenimo niekur nebuvo išėjusi.

Cieksu Žalbungiu pasivadinęs Gaudentas Kurila gimė Cirkliškyje (Švenčionių r.), mokėsi Švenčionių Zigmo Žemaičio vidurinėje mokykloje. Po to studijavo Kauno medicinos akademijoje, tapo gydytoju. Dabar darbuojasi farmacijos baruose. Visos vaikystės vasaros prabėgo Mielagėnuose, senelių Kosto ir Emilijos Gaidelių sodyboje. Čia nuoširdūs ir įdomūs žmonės, jaukios, žalia rimtim alsuojančios miestelio apylinkių kalvos. Galbūt ši aplinka ir įkvėpė kūrybai. Noras sustabdyti brangias ir gražias akimirkas priverstė imtis fotoaparato. Taip ir gimė 2009 m. išleista eilėraščių ir fotografijų knyga „Netirpstantis“.

LIEKVARSTA

dūzgia pilkasias
čiesas medų lazbuicie
liekvarsta žiemai

AŽU

unbridis vagan
kur dzievulis plugų skundzina

skinda nuskinda rasan
ažumirštas rytas

špakus išbaidzys
vyšnių šakam ažmiršimas

sėdiesiu unkritis rytan
ažumiršta niėkam niekiman

PER ALYVINĮ DUNGŲ

per žalia abuolia alyvinį dungų
smilkstu kažnų naktį nama

vingiuoju kelius kur svaja sušečkuita
jaunas menulis nelaidzia miegac

visas pircys saniai sukūrintas
mana rajui sirpsta sanutie grūšia

tep naris ažumirštų kluonų apdingcie
laukiniais laukinius rugiais

RAGIEJIMAI

ragiu beržų katras degina rudenia pilkumų
ragiu pievas nustekentas čiesa
linguoja svaja debesin nusipūtus
un žemes išlyta nustapijus balaj
i vis mirguliuoja vis mirguliuoja
un dugna žadziu pasakytu
giliau nenukrisma aukščiau nepakilsma
cik žemės kupsteliu apsisamsma

IŠ KULTŪROS LOBYNO

*Sigutė Mudinienė
Aukštaitijos nacionalinio parko ir
Labanoro regioninio parko direkcijos
kultūrologė*

Sava duona - gardžiausia

Vis dažniau šiandien mūsų namuose pakvimpa pačių kepta duonele. Su draugėmis, kaip senais laikais, dalinamės duonos raugu, ragaujam vieni kitų naminę duonele. Regis, duonos kepimas namuose vėl grįžta „į madą“. Tiesa, ne visai taip, kaip keptavo mūsų mamos ir močiutės. Pasielkiam modernias duonkepes, orkaites. Kepam ne iš būtinybės, o turbūt todėl, kad pasiilgstam natūralaus skonio, be jokio „E“... Be to vis dažniau girdime skambią frazę – kulinarinis paveldas, ir pasidaro įdomu, kokių gi valgių mes paveldėjome kulinarijos srityje, kuo gi čia mes galėtumėm pasigirti, pasigilinti ir pasigaminti ką nors tokio primiršto, iš vaikystės...

Kiekvieno krašto gyvenimo ypatumus lėmė tos teritorijos geografinė padėtis, gamtos gėrybės, aplinka. Rytų Aukštaitijos krašto žemės niekada nepasižymėjo derlingumu, o ir tos laisvos žemės, kad ir priesmėlio, aplinkui ne itin daug. Didelius plotus užima gražuoliai ežerai ir tankūs pušynai. Taigi, žemdirbystei vystytis čia visada buvo ne itin geros sąlygos. Visais laikais reikėjo ieškoti papildomų pragyvenimo šaltinių. Kaip pasakoja vietiniai žmonės, čia kaip ir Dzūkijoje - be grybų ir uogų... ir dar be žuvų, išmaitinti gausias šeimas buvo sunkoka. Pagrindinis ir labiausiai gerbiamas maistas, kaip ir visoje Lietuvoje, buvo duona. Duona ruginė, šiose dirvoje gerai derėjo žiemkenčiai rugiai, linai ir grikliai. Bet tos duonelės, kadangi žemės buvo mažai, o žmonių daug, nuo derliaus lig derliaus vargiai užtekavo. Žinomas šio krašto paprotys eit rugių „vogt“. Kaip žinia, pati rugiapjūtė prasi-dėdavo tik nuo Šv. Onos. Bet jau kai duonelė pasibaigdavo, gospadinė eidavo į žvalgytuves. Sausesnėj vietoj, kur ant kalnelio, saulėkaitoj po varpai prisiskabydavo prispėjusių rugelių, dar kiek padžiovindavo, susimaldavo rankinėm girnom ir keptavo maišydami su bulvėm, o pačiais „biedniausiais“ laikais net su pjuvenom. Pokario laikais, kai buvo labai sunkūs ir vargingi metai, žmonės net neturėjo iš ko tų rugių pasi-sėti. Ginučių kaimo vyrai tada eidavo uždarbiaut pas ūkininkus net į Panevėžį

ir iš ten parsinešdavo grūdų.

Duoną namuose keptavo namų šeimininkė – mama, kuri išmokydavo duoną kepti savo dukteris, iš anytos duonos kepimą perindavo marti. Kiekviena gospadinė turėjo savo duonos rūgštį ir keptavo savaip. Taip pat kiekviena šeimininkė turėjo ir savo duonkubilį, kurį iš ąžuolo ar klevo lentelių pagamindavo namų šeimininkas ar samdytas meistras. „Iš bėdos“ buvo daromas ir pušinis duonkubilis, bet jame nors kelios lentelės turėjo būt iš ąžuolo. Duonkubilis buvo šventas daiktas, jame buvo tik rauginama ir min-koma duona, bet daugiau niekas nelaikoma. Ir pats duonkubilis iškepus duoną buvo neplaunamas, tik gerai išgramdomas ir paliekamas iki kito karto, o likusi tešla pasitarnau-davo kaip raugas kitam duonos kepimui. Pagal pateiktųjų pasakojimus, namuose keptos duonos sudėtis buvo labai paprasta – rupaus malimo (razavi) ruginiai miltai, vanduo ir raugas. Kartais, kad duona geriau iškiltų, būdavo ruošia-mas raugas su virtomis bulvėmis. Bulves išvirdavo, sutrin-davo su kočėlu ir dar pertrindavo su šiltu vandeniu per sietelį, tada šitą masę supildavo į duonkubilį, dar paraugin-davo, o tada jau dėdavo miltus, vandenį ir minkydavo duon-ą. Toks raugas atstodavo dabartines mieles. Sunku nusta-tyti, kiek ir ko dėdavo, nes keptavo tris keturis didžiulius kepalus ir produktus dėdavo „iš akies“. Norėdami pagerinti duoną, kad būtų skanesnė, saldesnė, darydavo „salyką“. Į katiliuką dėdavo ruginių miltų, užpildavo šaltu vandeniu ir

pastumdavo į karštai iškūrentą pečių, kad gerai iššustų. Gaudavo tąsą, saldžią masę, kaip plikytos duonos pagrindą, kurią vėlgi supildavo į duonkubilį, pridėdavo dar vandens, miltų ir palikdavo pakilti. Kaip sakydavo šio krašto žmonės, duona „veikdavo“. Kildinimo procesas priklausė nuo temperatūros, užmaišymo būdo. „Veikdama“ duona pukšėdavo duonkubilyje parą ar netgi dvi, o jau kai nustodavo pukšėti – laikas kepti. Duonos kepimui karštai prikūrendavo pečių. Kad temperatūra visame pečiuje būtų vienoda ir duonelė tolygiai keptų, žarijas sugraibstydavo į pečiaus priekį, pečiaus padą dar pašluodavo su žąsies sparno šluotele. Tada jau ant ližės klodavo ajerų, ažuolo ar klevo lapų ir formuodavo didžiulius kepalus, švelniai suglostydamos šlapiom rankom kepalą viršų, kad pluta nesutrūkinėtų. Ant pirmojo kepalą ranka padarydavo kryžiaus ženklą ir pašaudavo į pečių. Šeimos mažiesiems, nekantriai laukiantiems šviežios duonelės, iš paskutinės tešlos padarydavo mažą pagranduką, jei turėdavo, į vidų dar įdėdavo kiaušinį. Pagrandukas iškepėdavo pirmiausia ir būdavo pačios gardžiausios vaisės vaikams. Formuodamos duoną šeimininkės jau žiūrėdavo, kad niekas nevarstytų durų, vaikai nelakstytų – nesipainiotų po kojom, kad nuo skersvėjų duona „nesužlegty“.

Jau iškepusią duoną ištraukę dėdavo ant suolo apdengto drobiniu rankšluosčiu, apšlakstydavo vandeniu plutą, kad būtų minkštesnė ir iš viršaus apdengdavo kitu rankšluosčiu. Ataušusią nešdavo į pirkaitę ir laikydavo, kas specialiai duonai padarytoje dėžėje, kas lentynoje. Priklausomai nuo šeimos gausumo tų trijų keturių kepalų užtekdavo šeimai nuo dviejų savaitų iki mėnesio.

Tokią ruginę duoną įmanoma išsikepti ir dabar. Duonos raugo ir pačios duonos receptų pilni internetiniai puslapiai. „Razavų“ t.y rupiai maltų nesijotų miltų irgi yra parduotuvėse. Tik neradau niekur aukštaitiško „salymo“ recepto ir mūsų senoliai į duoną nedėdavo jokių priedų, nei druskos, nei cukraus. Visos sudėtinės dalys yra – raugas, ruginiai miltai ir vanduo, dar salymas, jei norit plikytos saldesnės duonelės. O kiek ir ko dėti – sužino pati šeimininkė per keletą kepimų. Taigi, gerų eksperimentų ir skanios naminės duonos. ✂

Parengta naudojantis Lietuvos liaudies kultūros centro ir Aukštaitijos nacionalinio parko direkcijos 2005 m. ekspedicijos medžiaga.

Danguolės receptas

Visas duonos tešlos paruošimas yra gan ilgas ir sudėtingas, todėl aprašyme jis suskaidytas į tris procesus.

Pirmas procesas. Sumaišome 1/3 l duonos raugo, 1 l (virinto) kambario temperatūros vandens, 100-120 g cukraus, šaukštelį druskos, 100 g avižų dribsnių, geras dvi saujas rupių kvietinių miltų. Rupių ruginių miltų berti tiek, kad tešla būtų grietinės tirštumo. Palikti 12 val. (per naktį) rūgti.

Antras procesas. Ryte atidėti apie 1/3 l raugo kitam duonos kepimui (galima atidėti šiek tiek mažiau, o po 2-3 dienų dar įberti pora šaukštų ruginių miltų ir truputį vandens. Tada raugas mažiau išrūgsta, duona būna ne tokia rūgšti). Likusiai tešlai vėl dėti ruginių miltų (tešla turi būti kietoka, nedrimbanti), bet jei įbersite truputį rupių kvietinių, duona bus saldesnė. Palikti rūgti 2-4 val.

Trečio proceso metu į tešlą dedami karštu vandeniu nuplikyti priedai: kmynai, linų sėmenys, saulėgrąžos, sėlenos, gemalai, jv. žolelės, salyklos, riešutai. Riešutus reikia iš anksto užplikyti, kad išbrinktų. Tešlą padalinus per pusę, galima pasigaminti skirtingo skonio duoną. Pvz. paprastos duonos priedai gali būti kmynai, jv. žolelės (kalendra, peletrūnai), saulėgrąžos, sėmenys, aliejai. Kitą galima paskaninti pridėjus daugiau cukraus, salyklos, jv. džiovintų vaisių (datulių, razinų, abrikosų, kriaušių, obuolių).

Jei neturite formos arba norite gauti tradicinį kepalą, kad tešla laikytų formą teks dar pridėti miltų ir tik tada formuoti kepalą. Tokia duona bus kitokio skonio. Kiekvienam kepalui pakloti kepimo popieriaus (senovėje klodavo ajerų, klevo lapų), kad liktų ilgi kraštai ir kepalai vienas su kitu nesiliestų. Į formą galima dėti skystesnę tešlą. Svarbu nepamiršti su šlapią ranką paglostyti duonos paviršių. Senoliai pirštu padarydavo kryžių. Apdengus rankšluosčiu palikti dar kartą pakilti (iki 2 val.).

Kepti 180-200 C° temperatūroje apie 1,5 val.

Ireną primins amžinai žydinčios obelys

jomis kasmet puošėsi parke vykstančių švenčių scenos. Irena daug metų braižė parko ežerų schemas, apipavidalindavo parko stendus ir ženklus. Jos grafikos darbai iliustruoja parko bukletus ir kitus leidinius, Loretos ir Lino Stanaičių eilėraščių knygelę. O jos paveiksluose pražydusios obelys, Palūšės bažnytelė, Aukštaitijos nacionalinio parko kaimai-kaimeliai džiugins mūsų akis dar ne vienerius metus, kaip ir likusi nuostabaus grožio atvirukų kolekcija...

Dar daug daug gražių Irenos darbų, idėjų čia nepamirėta. Kiekvieno bendradarbio širdyje Ji paliko ne tik savo nuostabius darbus, bet ir pačius gražiausius prisiminimus. Kaskart pažvelgę į paveiksle pražydusias baltas obelis, prisiminsime ir ją. *✍*

Labai gera pažinti ir bendrauti su geru žmogumi ir be galo liūdna suvokti, kad rytoj tu jo nebepamatysi. Ir iš tiesų sunku rasti žodžius išėjusiam atminti. Eidama 59-uosius metus iš mūsų tarpo tyliai pasitraukė Irena Šimonienė. Paskutinius 22 metus buvo mūsų, Aukštaitijos nacionalinio parko ir Labanoro regioninio parko direktijos kolektyvo dalele.

Trumpi Irenos autobiografijos faktai byloja, kad Irena Jatulytė gimė 1953 metais Pakruojo miestelyje tarnautojų šeimoje. Baigusi vidurinę mokyklą, įstojo į Kauno Stepo Žuko taikomosios dailės technikumą. 1976 m. įgijusi dailininko apipavidalintojo specialybę, tais pačiais metais pradėjo dirbti Skuodo rajoniniuose kultūros namuose dailininke apipavidalintoja. 1984 metais Irena, jau Šimonienė, atvyko į vyro Zenono tėviškę ir įsidarbino Ignalinos melioracijos statybos montavimo valdyboje, o nuo 1990 m. - Aukštaitijos nacionaliniame parke. Čia dirbo, kūrė, dalyvavo parodose. Gražioje darnioje šeimoje užaugino sūnų Tomą ir taip laukė anūkų...

Už šitų sausų faktų slypi nuoširdi, mylinti, kūrybinga ir truputį šelmiška Irenos asmenybė, gamtos ir žmogaus grožiui atvira siela. Irena iš tų žmonių, kurie visus pakeri begaliniu nuoširdumu, atvira „dūšia“ kiekvienam žmogui. Su visais kartu ji džiaugėsi ir liūdėjo, regis taip rūpinosi savo ir kitų sveikata, o tapydama, kurdamą vis nušvisdavo giedra šypsenėle. Kur beprisiliesdavo jos darbščios kūrybingos rankos, viskas nušvisdavo naujom spalvomis. Jos rankų darbu sušildyti kvietimai ir atvirukai džiugino ne tik mūsų parko darbuotojus, bet ir svečius. Ginučių, Pilalės ir Puziniškio piliakalnių stenduose Irenos akvarelės atskleidė šių objektų grožį ir istorinę vertę taip, kaip jokia kompiuterinė grafika nesugebėtų pavaizduoti. Reškutėnų gamtos klasėje Irenos nutapytos panoramos vaizduoja miškų, pelkių, pievų ir ežerų bendrijas su mažiausiais gyvūnėliais. Kiekviena spalva, kiekviena detalė suderinta su gamtos žinovais. Jos kurtomis dekoraci-

„Ladakalnis“, Aukštaitijos nacionalinio parko ir Labanoro regioninio parko direktijos informacinis leidinys

Mūsų adresas:

Aukštaitijos nacionalinio parko ir
Labanoro regioninio parko direktija
Lūšių g. 16, Palūšės k.
LT-30202 Ignalinos r.
Tel./faks.: (8 386) 53135
El.paštas info@anp.lt

Redagavo ir maketavo L.Stanaitis
Spausdino spaustuvė-leidykla UAB „Firidas“
Vilniaus g.36/1, Švenčionys
Tel./faks.: (8 387) 512 14
www.firidas.lt
Tiražas 500 egz.

Atspausdinta ant perdirbto popieriaus

Tausok aplinką - perskaitęs pasidalink su draugu arba skaityk internete www.anp.lt